

ՀԱՅՈՑ ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԸ¹

Նախորդ հոդվածում ես խոսեցի անունների ծագման մասին: Իմ ասածների ամփոփումը այս է.— Անունը այն միջոցն է, որով հասարակության մի անդամը (անհատը) զանազանվում է մնացյալ անդամներից: Ամեն անուն մի բառ է, որ ունի իր որոշ նշանակությունը: Անունները հաճախ ազդից ազդ փոխ են առնվում և ընդհանրանում: Հայերը թեև տանին իրենց քնիկ սեփական անունները, բայց դրանք շատ քիչ են: Մեր գործածած անունները մեծամասամբ օտար են. պահլավերեն, պարսկերեն, հունարեն, եբրայերեն, թյուրքերեն և զանազան եվրոպական լեզուներով, որոնց մեջ դեռում ենք նաև ռուսերեն անունները:

Այժմ խոսում եմ ազգանունների մասին: Երբ համայնքը փոքր է, անունը բավական է անհատը համայնքի մնացյալ անդամներից զանազանելու համար: Օրինակ, մի գյուղում, ուր 10—20—30 տնտես միայն կա, երկու սեռը բաժանելով, նրա կեսի շափ միայն տղամարդ և այնքան էլ կին պիտի լինի: Ուստի եթե մի 100 անուն լինի, այդ թիվը բավական է. ափեն մարդ էլ կիմանա, թե ո՞վ է Կարապետը, կամ ո՞վ է Գրիգորը:

Բայց երբ համայնքը մեծանում է, տների թիվը բարձրանում է 100-ների և 1000-ների, այն սակավաթիվ անունները այլևս բավական չեն: Ուստի կամ պետք է անունների թիվը շատացնեն, ինչ որ անում են, և կամ անուններին պիտի ավելացնեն զանազանիչ մի ներկրորդ միջոց: Զարգացման այս առաջին աստիճանը կազմում է ածականը: Անվան վրա դնում են մի ածական: Վերջում

են նույն անհատի արտաքին կամ ներքին նկարագրից հատկանշական որևէ կետ: Օրինակ. հոռմայեցվոց ինքնակալներից մեկը կոչվում էր Հովիտս. սա մի սովորական անուն էր հոռմայեցվոց մեջ. կային շատ Հովիտսներ. ուստի այս Հովիտսը մյուս Հովիտսներից զանազանելու համար կոչեցին Հովիտս Կեսար: Ի՞նչ է նշանակում Կեսար.— Կեսար նշանակում է փոքր ճղած: Երբ Հովիտսի մայրը երկունքի մեջ էր, ծնունդը շատ դժվար եղավ. բժիշկները ստիպվեցին ճղել մոր փորը և նրեխային այնպես դուրս բերել. Հովիտսը կոչվեց փորը ճղած Հովիտս: Այնուհետև Հովիտս Կեսարը մի մեծ ինքնակալ դարձավ և նրա Կեսար վերադիրը նշանակեց «մեծ ինքնակալ»: այս է կայսր բառը:

Ածականով անունների շատ սովորական են թե՛ պատմության և թե՛ մեր հասարակ կյանքի մեջ. օրինակ՝ Լենկ-Թիմուր (Կաղ Թիմուր), Իվան Գոզգինյ (Իվան Ահեղ), Աշոտ Ողորմած, Գալլ Վահան, Աշոտ Երկար, Գող Վասիլ, Գլիկ Ամրամ, Քոռ Թարոս, Զոլախ Սարգիս, Փալթարա Մարտին, Հալախանի Գորդի և այլն:

Ածականներից հետո կարելի է դնել անհատի տեղը, ծնված կամ բնակած քաղաքը. այսպես՝ ունենք Գրիգոր Նաբեկացի, Գրիգոր Տաբևացի, Մովսես Խոբեհացի, Խաչատուր Տառնացի, Գեորգ Ակեռացի, Ներսես Լամբրոնացի և այլն:

Երրորդ միջոցն է հայրանվան գործածությունը. այսպես՝ Գրիգոր որդի Հովհաննես, Տրդատ որդի Խոսրով, Սմբատ որդի Աշոտի: Թյուրքերի մեջ՝ Հյուսեյն օղլի Ալի, Ալի օղլի Մուսթաֆա և այլն: Արաբների մեջ՝ Հա-

1. Սկիզբը տե՛ս «մատթի» 1953 թվականի հոկտեմբերի համարում:

սաճ իրենի Ալի, Ալի իրենի Վեհայի, Մեհեմմեդ իրենի Սուլեյման: Ամենքիս հայտնի է ուսաց մեջ ընդունված սովորությունը, հայրանունը իբրև պատվանուն.— Նիկոլա Ալեքսանդրովիչ, Վլադիմիր Սերգեևիչ, Իգնատևի մեջ՝ Աննա Գրիգորևնա, Սոֆիա Գերասիմովնա և այլն:

Այս երեք միջոցներն էլ կարող ենք կոչել անհատական կամ ավելի շուտ մականուն, քան թե ազգանուն: Ազգանունը այն է, որ դրվում է մի գերդաստանի ամբողջ սերնդի կամ սերունդների վրա և կարող է դարեցդար շարունակվել: Այսպես Մամիկոնյան, Բազառունի, Արծրունի, Գեունի, Սլյունի, Խորխոռունի, Հավունի, Ջյունախան և այլն և այլն, հին հայոց նախադարձական տոհմերը, որոնք շարունակվել են երկար դարեր և արաբական շրջանում հետզհետե վերջացել:

Կան ազգեր, որոնք հայրանվան վրա կանգնում են և ազգանվան չեն անցնում. այսպես էին թյուրքերը և պարսիկները, որոնք գիտեին միայն Հյուսիսն օղյի Ալի կամ Հյուսիսն Հուսեյնի Ալի. և միայն վերջին քսանամյակում, հետևելով եվրոպական կարգերին, անցան ազգանվան: Հետաքրքիր է կարծիս իմանալ, թե փնչպես պարսիկները անցան ազգանվան: 1918 թվականին էր, պարսից կառավարությունը հայտարարեց, թե այսուհետև տիտղոսները պիտի չնջվեն և ամեն մարդ իրեն համար մի ազգանուն պիտի ընտրի: Ամեն մարդ ընկավ մտածողության խորը և մի որևէ տեղից մի բան հնարեց և թերթում հայտարարեց, թե ես այսինչ ազգանունն եմ վերցնում: Այլևս ոչ ոք այդ ազգանունը վերցնելու իրավունք չունի: Երկու տարի տևեց այդ դրոժողությունը և ամեն ընտանիք կամ գերդաստան տարբեր ազգանվան տեղ դարձավ:

Արաբներն էլ կանգնել են հայրանվան վրա և որովհետև միայն հայրանունը քիչ էր զանազանելու համար համայնքի զանազան անդամները իրարից, ավելացրին նրա հետ Երան մի սականուն և այն անձի տ'ը տեղացի լինելը: Արաբների մեջ կա նաև մի ուրիշ տարօրինակ սովորություն, որ միայն արաբներին է հատուկ: Ենթադրենք մի մարդ Հասան անունով, սա հնթադրենք թե Հյուսեյնի որդին է, ուստի լինում է Հասան-իբնի-Հյուսեյնի. նա ասենք Բաղդադ քաղաքից է, ուստի լինում է Հասան-իբնի-Հյուսեյնի-էլ-Բաղդադի, նա ունի մի մականուն, ենթադրենք Ֆաթթահ. ամբողջը լինում է Հասան-իբնի-Հյուսեյնի-էլ-Բաղդադի-Ֆաթթահ: Բայց այսքանը քիչ է. նա ամուսնացավ, ունեցավ մի որդի Ալի անունով. հայրը այժմ իր վրա է վերցնում ապու-Ալի, այսինքն «Հայր Ալիի» տիտղոսը և դառնում է Հասան-իբնի-Հյուսեյնի-էլ-Բաղդադի-ապու-Ալի-Ֆաթթահ: Որ-

դիները շատացան. նա դնեցավ երկու որդի ևս, մեկը Մուսթաֆա և մյուսը Սուլեյման: Ուստի այդ մարդը դարձավ Հասան-իբնի-Հյուսեյնի-էլ-Բաղդադի-ապու-Ալի-ապու-Մուսթաֆա-ապու-Սուլեյման-Ֆաթթահ: Արաբ պատմության և գրականության մեջ շատ ենք պատահում այսպիսի կանգնում-չափ անունների. օրինակ՝ մի բանաստեղծ կա, որի անունն է՝ Իզդ-էդ-դին-Արդու-Ֆուտա-էլ-Արդու-Վահապ-Ամադ-էդ-դին-իբն-Իբրահիմ-էլ-Սենճանի: Եզրպոստի սուլթաններից մեկի քարտուղարն է Շեյխ-ար-Ռալիա-Սաֆի-ադ-Դավլա-իբնի-արու-Մաալի-իբնի-Շարաֆի: Արաբ ուղեգիրներից մեկը կոչվում է Աբու-Արդալլահ-Մուհամմեդ-բին-Արդալլահ-բին-Մուհամմեդ-բին-Իբրահիմ-էլ-Վաթի-էդ-Դանջի-իբնի-Բաուուտա-Նեմմ-էդ-Դին: Մի արաբ բժիշկ կա, որի անունն է Զիա-էդ-դին-ապու-Մուհամմեդ-Արդալլահ-բին-Ահմեդ-էն-Նուրաթի-էլ-Մաալի-Արաբ պատմիչ Իբն-Խալլիբանը իր Վեֆայաթ էլ Ասյան գրքում (թրգմ. Գ. Մըսրույան, Կահիրե, 1935 թ., էջ 8), այսպես է անվանում Խորասանի էմիրներից մեկի անունը.— էլ էմիր Կուսեյբա բին արի Սալիհ Մուալիմ բին Ամր բին էլ Հասեյն բին Ռաբիա բին Խալիդ բին Հաֆդ էլ Խեյր բին Կուդայի բին Հիլալ բին Սալամ բին Սաալարա բին Վալի բին Մասն բին Մալի բին Աուալ բին Սաադ բին Կալս Ալլան բին Մոդար բին Նիզար բին Մուսդդ բին Ադնան էլ Բահիլի: Սա այդ մարդու ամբողջ ցեղաբանությունն է: Իբն-Խալլիբանը մի ուրիշ անգամ էլ տալիս է մի իշխանի երկար անունը և հետո էլ ավելացնում է. «Անացյալը չեմ հիշում»: Դժբախտաբար ես էլ էջը չեմ հիշում:

Հայրանունները կարող են կրկնվել, այսինքն դենել պապի և պապի հոր, գուցե և պապի պապի անունը:

Արաբական սովորությունը քիչ-քիչ կամ մասամբ տարածվեց հպատակ կամ կրոնական ցեղերի վրա. օրինակ՝ Մադակասկարի թագավորներից մեկը կոչվում է Անդրիանամպոյինիմերինա: Իսպանացիք էլ սիրում են կազմել երկար անուններ: Մի առակ կա: Հարավային Ամերիկայում մի իսպանացի գիշերը անտառում կորցրել է ճանապարհը. ստիպված թափում է մի անդլիացու դուռը և խնդրում է, որ իրեն թույլ տա գիշերել. անդլիացին մոթ տեղը պատուհանը բաց արած հարցնում է տ'վ է իսպանացին պատասխանում է.— Ֆեռնանդո-Դեյլոս-Վեստոս-Սերվանդես-Դեյլոս-Մինկոս-Սանրա-Կուլեհե-Դեյլոս-Անտիխոնոս:— Մեր տունը փոքր է, այդքան մարդու տեղ չկա,— ասում է անդլիացին և պատուհանը փակում:

Ուրիշ ազգեր ճանաչում են անուն, հայր-անուն և ազգանուն. օրինակ՝ շինացիք, որոնց բառերը շատ կարճ են, հետևում են այս սովորության. հիշենք շինական անուններից՝ Կոն Ֆու-ցե, Լի Հունգ-չանգ, Սուե Յան-ցեն, Շի Հոանկ-բի, Շուն Ֆու-յուն և այլն։ Սրանց մեջ առաջին վանկը ազգանունն է, երկրորդը՝ հայրանունը և երրորդը՝ անունը։ Ռուսաց մեջ էլ, ինչպես հայտնի է, գործածական է անունով և հայրանունով ազգանունը. օրինակ՝ Իվան Ֆեդոտովիչ Պավլև և այլն։

Եվրոպացիք լայնորեն օգտագործում են ազգանունը։ Անունը ֆրանսիացոց մեջ այնքան անարժեք բան է, որ անուն ասելով հասկանում են ազգանուն, իսկ անվան համար գործ են ածում փոքր անուն (petit nom)։ Մի անձ կարող է ունենալ 3—4 անուն, բայց միայն մի ազգանուն։ Այսպես Փարիզի իմ դասընկերներից հիշեմ՝

Edouard-Marie-Antoine-Aude.

Louis-Marie-Jean-Bodin.

Lucien-Etien-Albert-Broche.

Charles-Jean-Marie-Brou.

Pierre-Paul-Narcisse-Fernand-Chilot.

Joseph-Jean-Baptiste-Vendryès.

Այս ընդհանուր ծանոթություններից հետո մասնավորեցրեք մեր խոսքը հայոց ազգանունների վրա։

Հին հայոց մեջ հասարակ ժողովուրդը երեք գործածում էր անուն-հայրանուն. իսկ ազնվականները կրում էին ազգանուն։ Ազգանունները հնագույն շրջանում ձևանում էին ունի մասնիկով, որն ավելի ուշ դարձավ եան (յան). ճ-րդ դարում հայերը պարսիկներից վերցնում են հոգնակի ալ, եան (յան) մասնիկը և դարձնում են նրանց նման ազգանուն, նույնիսկ իդաֆեթի պարսկական օրինակով, Ներսես կաթողիկոսի գրած թղթի մեջ ստորագրում են ի միջի այլոց հետևյալ իշխանները.

Համազասպ ի Գուգվառամեան

Սամէլ յԱրտաազգան

Գրիգոր ի Հմայական

Սահակ ի Վարդանան

Դատոյ ի Գարջուղեան

Հարակ ի Գազատան

Վարդ-Յոհան ի Յոհանան

Վարդան ի Մուշեղեան

Սահակ ի Հմայական

Աշոտ ի Վարդապետեան

Մուշեղ ի Հմայական

Վրիլ յԱրտաշտան

Սահակ ի Մանուէլեան և այլն և այլն։

(Գիրք թղթոց, էջ 74)։

Սա պարսկական ազդեցության շրջանն է։ Արաբների ժամանակ ազգանունները վերանում են, ըստ տրոս իշխանական ցեղերը ջնջվում են։ Ավելի ուշ՝ թյուրքերի ժամանակ, նույնպես ազգանուն չկա։ Տաճկաստանում, իմ մանկության ժամանակ, հայրանունն էր միայն գործածվում ազգանվան ձևով. օրինակ՝ ես դպրոցում արձանագրված էի Հրաչյա Հակոբյան (հորս անունով) և խոսակցության մեջ հաճախ կրճատ ձևով ասում էին Հրաչյա Հակոբ։ 1888 թվականին դպրոց մտավ ազգանվան դրությունը։ Հոգաբարձությունը պատմիրեց բոլորիս, որ տուն գնանք և մեր ծնողներից հարցնելով ու իմանալով՝ ազգանուն բերենք։ Ընդհանրապես աշակերտները իրենց պապի անունը դարձրին ազգանուն, ուրիշներ մի ինչ-որ մականուն և այլն։ Հետագայում և իմ ազգանվան պատմությունը, ես տուն գնացի և հարցրի, թե մեր ազգանունը ի՞նչ է։ Հայրս առաջարկեց վերցնել իր հոր անունը՝ Հարություն և կոչվել Հարությունյան։ Ես այն ժամանակ 12 տարեկան էի, բայց արդեն ունեի ինչ-որ լեզվական ճաշակ։ Իմ ճաշակով անունից կազմված ազգանունը հաճելի չէր. ուստի մերժեցի Հարությունյանը և ուրիշ բան ուղեցի։ Հորաքույրս ասաց, որ իրենց ցեղը Ռուսթաթյան կոչվել է Հյուպրյոյ օղու, ուստի առաջարկեց դրել Հյուպրյոյան։ Ես այն ժամանակ Հյուպրյոյ բառի ծագումը չգիտեի. չգիտեի, թե դա էլ անուն է Հյուպերի, որ շատ փիչ է գործածվում։ Երևանում մի քանի տարի առաջ փղել է Հյուպերի անունով մեկը։ Ես չհավանեցի նաև Հյուպերիյան ազգանունը և մերժեցի։ (Կոստանդնուպոլսում մականունը հաճախ շփոթում են ազգանվան հետ և փոխանակ ասելու ազգանուն, ասում են մականուն, թյուրքերեն լաղար, այսինքն փուտանուն)։ Ես հորս հարցրի, թե քեզ ի՞նչ ծաղրական անուն են տալիս. նա ասաց՝ «Ինձ ասում են Կոնին Ակոբ»։ Ես հավանեցի այս անվան և վերցրի Կոնինյան ազգանունը, որի փմաստը անծանոթ էր։ Ներկայացա հոգաբարձության և ասացի, թե իմ ազգանունն է Կոնինյան։ Հոգաբարձուներից մեկն ասաց, թե Կոնին բառ չկա, պետք է լինի Կոնիկ և ազգանունն շինեց Կոնիկյան։ Մի ամբողջ տարի դպրոցում կրեցի Կոնիկյան ազգանունը։ Ընկերներս շարունակ ծաղրում էին ինձ կոչելով Կոնիկ, մոնիկ, առնիկ, խոնիկ, բոնիկ։ Տարին լրացավ, տարրական դպրոցը ավարտեցի և մտա միջնակարգ։ Ես Կոնիկից ձանձրացած, որոշեցի փոխել ազգանուն։ Կոնիկ բառի գրարարն է աճառ, որ ինձ շատ բարեհնչյուն թվաց և ազգանունս դարձրի նոր դպրոցում՝ Աճառյան, որ ընդունեց նաև հայրս։

Սրանից 42 տարի առաջ, էջմիածնի Ճեմարանում, իբրեւ հաշիւ դեպքը պատմեցի, Մանուկ Աբեղյանը ասաց ծիծաղելով. «Մի տաճկահայ շտեմանք, որ շինծու ազգանուն չունենար»: Ծիշտ է, բայց Աբեղյանի ազգանունն էլ շինծու է: Նա նախապես կոչվել է Աղբեղյան, այսինքն թյուրքերեն բառով «սպիտակ բեղավորյան»: Աբեղյանը անորոշ բեկան է գտել իրավամբ Աղբեղյանը, միջից ղ կտրել է և դարձրել է Աբեղյան, որ հին հայոց նախարարական տոհմերից մեկի հանունն է:

Ես անհատական մի դեպք պատմեցի. բայց դա ցուցանիշն է մեր հասարակական երեւոյթներից մեկի: Հայրանունից ազգանվան անցնելը մեր առաջադիմական քայլերից մեկն էր:

Այսօր մեր մեջ ամեն տեղ ազգանունը ընդունված է, պետականորեն ճանաչված և հաստատված մի բան է, որ կարելի չէ ուղած թուփին այնպիսի հեշտությամբ փոխել:

Մեր ազգանունները կազմված են 4 ձևով: Առաջինն է անունով ազգանուն. այսպես Հովհաննիսյան, Գրիգորյան, Կարապետյան, Ներսիսյան և այլն: Սրանց հետ վարելի է դնել Տեր կամ Մելիք ձևով ազգանունները. ինչպես՝ Տեր-Կարապետյան, Տեր-Գրիգորյան, Տեր-Հովհաննիսյան, Տեր-Մարտիրոսյան կամ Մելիք-Աբրահամյան, Մելիք-Շահնազարյան, Մելիք-Փարապետյան և այլն: Այս բոլորը կազմված են առաջին անգամ մեկի պապի և կամ պապի հոր անունով: Դրանք բոլորն էլ ուշ ժամանակի արտադրություն են. ուստի չենք գտնում նրանց շարքում Հրաչյայան, Արտավազդյան, Վրամշապուհյան, Մերուցանյան և նման ազգանուններ, որովհետև այդ անունները շատ հին են:

Այսպիսով անուանով ազգանունները կազմված են բնականաբար արական գծով. բայց կան ազգանուններ էլ, որոնք կազմված են իգական անուններից: Այսպես Մանանդյան կազմված է Մանանդ անունից, որ կնոջ անունն է: Նույնպես Նայունց, Շուշանյան: Լինում են ընտանիքներ, ուր կինը ավելի ազդեցիկ անձնավորություն է լինում, քան տղամարդը. այս դեպքում ասում են որ թի Կարապետի կամ Գրիգորի տղան, այլ Մարիամ բաջու կամ Թաֆուր խանումի տղան և այլն: Այսպիսով ձևանում է իգական անունից ազգանուն:

Ազգանունների երկրորդ ձևն է փոստանունով կամ մականունով կազմված ազգանուն: Մեկին տվել են մի ծաղրանուն, այդ ծաղրանունը անցել է որդիներին և կազմվել է ազգանուն: Այսպես են օրինակ՝ Երկայնյան (կամ թյուրքերեն Ուզունյան), Կարնիկյան, Կոլոտյան, Երիկյան (քաղցր), Գարագաշ-

յան (սև ունքերով), Դարագոյան (սև աչքերով), Թոփայան (կաղ), Չոլախյան (թեղ կտորած), Տերպետեյան (թափթիած), Խաչանյան, Պուռնազյան (մեծ քթով), Զորանյան (ժլատ մարդ է եղել, որ միայն շորթանով է ապրել), Իերվիշյան (անփութ): Այս կարգի ազգանունները երբեմն գործը անհամոթյան են հասցնում. օրինակ՝ գրականության մեջ հայտնի է պոսեցի կաթոլիկ մի վարդապետ՝ Պոյունէյրիան (վիզը ծուռ), Եվդոկիայում կար Յաղըղաքմեհեմեզյան (յուղոտ խմորեղեն չուտողյան): Նշանավոր են նոր-նախիջևանցիք Կրեկց տարօրինակ, հաճախ անվայել ազգանուններով. ինչպես՝ Զարալքաշյան (գլուխը ճղված), Խաչախաչաշյան (դրոպալուսյան), Այույան (արշալան), Խիլիշյան (աղվեսայան), Բուլայան (ցուլյան), Թացիշյան (քիթը միշտ վազել է, շորի ծայրով սրբել է, անունը դրել են Թացիշյան): Մի փաստաբան կար Փոռքշյան (փորը միշտ քշել է), մի դերասանուհի կար Գոգոշյան, մնացյալը քաղաքավարության սահմանից բոլորովին հեռանում է: Ինչպես նկատում ենք՝ այս ազգանունների մեծ մասը թյուրքերեն է:

Ազգանունների երրորդ ձևն է բնավայրով, երկրի անունով ազգանուն: Այսպես ունենք Վանցյան, Ստամբոլյան, Հալաբյան, Շամլոյան, Իզմիրյան, Խիվյան, Սպարապլյան, Օրտոյան, Տրապիզոնցյան, Բաղեշցյան, Պայաուրբյան, Երևանցյան, Անեմյան (աճեմ նշանակում է պարսիկ. երբ Կովկասը պարսից իշխանության տակն էր, ով որ այս կողմերից գաղթում էր Կոստանդնուպոլիս, Տաճկաստան, կոչվում էր Անեմյան, իբր պարսկահայ). մեր դասախոսական կազմում ունենք Աղուզուցյան. Աղ ուզում ռապիտակ խաղողը՝ անունով մի գրող է եղել, գաղթել են այդ գյուղից և ստացել այս մականունը:

Ազգանունների չորրորդ ձևն է արհեստի անունով ազգանուն. սա շատ մեծ թիվ է կազմում և սովորական է հատկապես տաճկահայոց մեջ. օրինակ՝ Ոսկերչյան, Դուլումյան, Զարգարյան, Արծաթալեյան, Հեփիմյան, Սնիսյան, Բերբերյան, Ժամկոչյան, Սուրյան, Քերաբեյան, Թոփանյան Լեհեհյան, Ջիլինգարյան, Նալբանդյան, Մեհանանյան, Զուռնանյան, Սարունյան, Հյուսյան, Դուրգարյան, Պլտեհիկյան, Աջնյան, Խալիխաչյան, Բոյանյան, Ներկարարյան, Կրասիլվիկյան, Դեմիրեյան, Խասապյան, Քեհեստեյան:

Սրանք էլ ընդհանրապես թյուրքերեն են. մի քանիսը միայն հայերեն են:

1900-ական թվականներին, Համիդյան ռեժիմի հայահալած արշավանքի ժամանակ, երբ Եվրոպայի հասարակական գործիչներից ոմանք սկսել էին վերլուծել հայկական հար-

ցը և որոնել նրա բուն պատճառը, կային նրանց մեջ այնպիսի շարամիտ կաշառված մարդիկ, որոնք հայերին մեղադրում էին, որ նրանք վաճառական ժողովուրդ են։ Այդ անարդար բացատրության ժամանակ գտնվեց ֆրանսիացի մի գրող, Pierre Quillard, որ «Pro Armenia» թերթում մի հոդված գրեց այդ առթիվ։ Նա ասաց. «Սխալ է այն կարծիքը, թե հայերը վաճառական ժողովուրդ են և ապրում են ուրիշներին շահագործելով։ Այո՛, կան հայոց մեջ վաճառականներ, բայց ժողովրդի մեծամասնությունը գյուղերում երկրագործ և քաղաքներում արհեստավոր է»։ Սրան իբրև ապացույց մեջ է բերում մի ցանկ այդ շորրորդ կարգի ազգանունների, ինչպես հիշեցի ես էլ։ Ելնելով այն տեսակետից, որ ազգանունը առ-

նվազն մի քանի հարյուր տարիների հնություն ունի, նա հաստատում է այն միտքը, թե հայերը արհեստավոր են և եղել են միշտ՝ տաճկական տիրապետության երկար շրջանում։ Այսպես ահա ազգանունների քննության հասարակ առիթը օգտագործվում է ընկերական և հասարակական երևույթների բացատրության համար։

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.— Պրոֆ. Աճառյանի սույն աշխատության մեջ կան կետեր, որ նրա վաղ շրջանի ուսումնասիրության եզրակացություններն են, որոնք նա վերանայել է հետագայում։ Այդպիսիներից է, օրինակ, հին հայկական կուլտուրայի փոխազդեցության խնդիրը հարևան ժողովուրդների կուլտուրաների հետ՝ շեշտելով հին հայկական կուլտուրայի ինքնուրույնությունը և բարձր զարգացումը։

